

КОМПЛЕКСНА КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ А ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СТЕРТОЮ ФОРМОЮ ДИЗАРТРІЇ

У статті розглянуто стан мовленнєвих функцій у старших дошкільників зі стертою формою дизартрії. Запропоновано комплекс корекційної логопедичної роботи, який направлено на подолання порушень мовленнєвих та не мовленнєвих психічних функцій. Представлено результати експериментального дослідження, щодо профілактики порушень мовленнєвого розвитку та перцептивно-когнітивних функцій у дітей старшого дошкільного віку зі стертою формою дизартрії.

Ключові слова: мовлення, дизартрія, перцептивно-когнітивні функції.

В статье рассмотрено состояние речевых функций у старших дошкольников со стёртой формой дизартрии. Предложен комплекс коррекционной логопедической работы направленный на преодоление нарушений речевых и неречевых психических функций. Представлены результаты экспериментального исследования направленного на профилактику нарушений речевого развития и перцептивно-когнитивных функций у детей старшего дошкольного возраста со стёртой формой дизартрии.

Ключевые слова: речь, дизартрия, перцептивно-когнитивные функции.

Обстеження дітей у масових дошкільних навчальних закладах засвідчило, що в старшій й підготовчій до школи групах від 40 до 60% дітей мають відхилення в розвитку мовлення. Серед найпоширеніших порушень: дислалія, ринофонія, фонетико-фонематичне недорозвинення, стерта дизартрія [4, с. 20-24].

Дизартрія – це порушення звуковимови, голосоутворення й просодики, зумовлене недостатністю іннервації м'язів мовленнєвого апарату: дихального, голосового, артикуляційного. При дизартрії порушується руховий механізм мовлення за рахунок органічного

ураження центральної нервової системи. Структуру дефекту при дизартрії становить порушення всієї вимовної сторони мовлення й позамовних процесів: загальної й дрібної моторики, просторових уявлень та ін. [1, 254 с.; 3, с. 12-18]

У роботах Г. Гутцмана, Р.І. Мартинової, Л.В. Мелехової, І.І. Панченко, О.В. Правдіної, О.А. Токаревої та ін. розглядаються питання симптоматики дизартричних розладів мовлення, при яких спостерігається "розмитість", "стертість" артикуляції. Автори відзначають, що стерта дизартрія за своїми проявами дуже схожа на складну дислалію. У працях Л.В. Лопатіної, Н.В. Серебрякової, Е.Я. Сізової, Е.К. Макарової і Е.Ф. Соботовіч порушуються питання діагностики, диференціації навчання й логопедичної роботи в групах дошкільників зі стертою дизартрією. Проблеми диференціальної діагностики стертої дизартрії, організації логопедичної допомоги цим дітям залишаються актуальними, якщо врахувати поширеність цього дефекту.

Метою роботи стала оцінка комплексу корекційно-розвивальної роботи в дітей старшого дошкільного віку зі стертою формою дизартрії (СФД).

Основними завданнями роботи стали:

1. Розробка комплексу корекційно-розвивальних заходів у старших дошкільників з порушеннями розвитку мовлення, а саме СФД.

2. Визначення нейропсихологічного статусу дітей старшого дошкільного віку зі СФД до й після застосування корекційно-розвивального комплексу, опис успішності за окремими компонентами мовленнєвого розвитку.

3. Обґрунтування доцільності застосування розробленого корекційно-розвивального комплексу в дітей старшого дошкільного віку з порушеннями розвитку мовлення.

При розробці програми корекційно-розвивального навчання дітей старшого дошкільного віку зі СФД ми спиралися на принцип комплексності корекційних заходів.

Запропоновані нами прийоми проведення логопедичної роботи не виключали традиційних підходів, а доповнювали їх. Систематично здійснювався аналіз результатів навчання й вносилися необхідні корективи в проведення логопедичної роботи.

Експериментальне навчання проводилося протягом навчального 2008-2010 року на фронтальних, підгрупових, індивідуальних логопедичних заняттях, на базі ДНЗ № 228 і №114 м. Одеси. Експериментальна група включала 61 дошкільника у віці 5,5 – 6 років зі СФД – у цих дітей апробований комплекс корекційно-розвивальних методик. Контрольну групу склали 36 дітей 5,5 – 6 років, зі СФД, у яких

у логопедичній роботі використовувалися загальноприйняті методики розвиваючого навчання. Всі діти мали висновок невропатолога й результати об'єктивних нейрофізіологічних досліджень, що підтверджують наявність у них СФД.

Корекційно-профілактична робота була спрямована на подолання порушень мовленнєвих і немовних психічних функцій з урахуванням специфіки порушень у кожній з вищевказаних підгруп дошкільників. Проведення корекційних заходів, зміст занять і тривалість кожного етапу логопедичної роботи варіювалися для кожної підгрупи з урахуванням індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дітей. Корекційно-розвивальна програма для дітей експериментальної групи включала запропонований комплекс методик логопедичної роботи для всіх трьох підгруп дітей [5, с. 192-197].

Запропонований комплекс корекційно-логопедичної роботи був зорієнтований на розвиток 16 основних психофізіологічних компонентів, які беруть участь у розвитку мовлення, а саме:

1. Розвиток зв'язного монологічного мовлення складалося з таких завдань: переказ відомої казки (наприклад "Ріпка"); дидактичної гри "Знайди героїв казки ("Ріпка"); дидактичної вправи "Розкажи казку по ланцюжку"; дидактичної гри "Виправ помилку".

2. Розвиток словникового запасу включав: ознайомлення дитини зі звучущим словом; ігри "Дитячий світ", "Угадай за звуком", "Підкажи словце", "Зоопарк", "Знайди слово-друга", "Знайди смачні слова".

3. Розвиток словотвору складався з таких завдань: скласти, пропозиція за картинкою, за питанням, описати дію, яку демонструють дитині, доповнити речення, ужити слово в потрібному відмінку; ігри "Один – багато", "Навпаки", "Знайди свою маму", "Угадай, чий будиночок".

4. Розвиток граматичної сторони мовлення включало такі ігри й вправи: "Що зайве?", "Порахуй", "Спільні слова", "Великий – маленький", "Чий? Чия? Чиє?".

5. Розвиток звуковимови складався з таких завдань: вправа в написанні букв, наприклад "Н"; вчитися писати й читати склади, слова, речення з цією буквою; учти проводити звукобуквений, фонематичний аналіз; визначати позицію звуку в словах; учти працювати зі схемою слова, ділити слово на склади; розвивати графічні навички.

6. Розвиток фонетичного сприйняття: гри "Послухай, про що говорить вулиця", "Про що говорить будинок?", "Жмурки із брязкальцем", "Довідайся, де звучить", "Дзвіночок", "Сонце або дощик", "Угадай, що звучить?"; для розвитку слухомоторних координацій: гра "Топ – топ – топ". Для розрізнення висоти, сили й тембру голосу: ігри

"Хто як кричить?", "У лісі" та ін.

7. Розвиток мовленнєвого аналізу одиниць мови включав: вимову чистомовок; аналіз речень; вимову останнього слова у вірші, з визначенням першого звуку в названому слові; дидактичну гру "Чому так називаються?"; закріплення звуку в реченні на прикладі читання казки.

8. Розвиток фонематичного синтезу слів: гра "Жуки"; "Знайди картинку з пісенькою жука "ж-ж"; "Вибери слова"; промовляння чистомовок.

9. Розвиток вимови слів складного складу: дидактична гра "Назви ласкаво"; "Великий і ще більше"; "Склади слова".

10. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті включало: ігри й вправи на запам'ятовування з опорою на картинки, поступово збільшуючи складність завдання; гра "Назви істивні предмети"; "Наряди ляльку"; завдання "Назви предмети з першого (2, 3 ряду)"; ігри на класифікацію; гра "Назви недомальовані предмети"; гра "Слова".

11. Розвиток зорового гнозиса: завдання "Підбери предмети за кольорами"; формування диференційованого сприйняття й понять "великий-маленький", "довгий-короткий", "широкий-вузький", "високий-низький"; завдання "Підбери предмети за формою"; гра "Лото"; гра "Мозаїка".

12. Розвиток просторових уявлень включало: завдання на розвиток сприйняття власного тіла; орієнтацію в просторі ("Чарівний мішечок", ігри з м'ячем, гра "Колодязь", катання м'яча по похилій площині долонею, ігри "Не впусти кулю", "Попади у ворота", "Роби так"); розвиток просторових уявлень в мовленні дитини (накидання кілець на штир із проказуванням, ігри "Знайди іграшку").

13. Розвиток зорово-моторної координації складався з таких ігор і вправ: "Відгадай-но", "Пори року", "Послідовні картинки", "Збери картинку".

14. Розвиток профілю латеральної організації: гра "Роби як я", "Дзеркало", "Подорож лабіринтом".

15. Розвиток мислення: гра "Виключи 4-те зайве", вправа "Впізнай букви за фрагментами", "Добери слово".

16. З метою розвитку уваги використовувалися наступні види робіт: запам'ятати протягом 20 секунд невербальні символи й намалювати їх у зошити, відтворення по пам'яті розташування фішок, запам'ятати й також розкласти 8 предметних картинок, запам'ятати 8 кольорових карток, довільно згрупованих із предметними картинками попарно.

Розроблений вище представлений комплекс корекційно-розвивальних методик адаптований для дітей старшого дошкільного віку

в ході формувального експерименту був реалізований при навчанні дітей експериментальної групи зі СФД.

Ефективність запропонованої логопедичної роботи оцінювалася шляхом порівняння даних, отриманих у результаті порівняльного аналізу стану різних сторін усного мовлення, психічних функцій і процесів у двох групах дітей (експериментальної й контрольної) і всередині експериментальної групи дошкільників (внутрішньо-групова динаміка в кожній з виділених підгруп – I, II, III) [2].

Результати формувального експерименту зіставлялися з результатами ефективності навчання в контрольній групі дошкільників (36 дітей), у яких логопедична робота проводилася за традиційною системою.

Розпочатий порівняльний аналіз досліджень з оцінки стану мовленнєвих та інших психічних функцій, показав, що в контрольній групі дошкільників, у яких застосовувалися традиційні прийоми логопедичної роботи й у дітей експериментальної групи з СФД, у яких реалізована запропонована комплексна корекційно-розвивальна програма навчання сформованість основних компонентів мовленнєвого розвитку й перцептивно-когнітивних функцій у результаті проведеного формувального експерименту була різною.

У цілому дослідження зв'язного монологічного мовлення виявило позитивні динамічні зміни в дітей експериментальної групи. В 1-ій підгрупі дошкільників в 44,4% дітей у результаті проведення комплексного корекційно-розвивального навчання була досягнута достатня сформованість зв'язного монологічного мовлення. В 2-ій підгрупі дошкільників тільки в частини дітей 33,2% вдалося сформувати зв'язне монологічне мовлення, а в 3-ій підгрупі дошкільників з високим ступенем поліпшення зв'язного монологічного мовлення досягнуто в 23,4% дітей.

Основні недоліки, виявлені при обстеженні мовленнєвого розвитку дошкільників експериментальної й контрольної групи виражалися в обмеженні обсягу словникового запасу й неточному вживанні слів.

Дослідження словникового запасу після проведення запропонованого комплексу корекційно-розвивальних методик засвідчило, що 40,5% дошкільників експериментальної групи впоралися з усіма запропонованими завданнями (виконали їх правильно й без помилок), водночас у дошкільників контрольної групи відзначалися більш численні й різноманітні недоліки в порівнянні з дітьми експериментальної групи.

Обстеження навичок словотворення після проведення формувального експерименту свідчило про досягнення високого рівня

їхнього розвитку в дошкільників 1-ої підгрупи в 54% випадків. В 2-ій підгрупі 33,9% дітей мали поліпшення сформованості зазначеного компонента усного мовлення. В 3-ій групі рівень розвитку навичок словотворення в 12,1% дошкільників був низьким.

Аналіз результатів дослідження граматичного ладу також дозволив виявити позитивні динамічні зміни в дітей експериментальної групи. Дані показники були значно вищі, ніж у контрольній групі, а саме: в 1-ій підгрупі рівень сформованості граматичного ладу мовлення становив – 42,3%, в 2-ій підгрупі – 36,6% і в 3-ій підгрупі – 21,1%.

Аналіз результатів дослідження звуковимови дозволив виявити особливості формування даного компонента усного мовлення в кожній з підгруп дошкільників. При повторному обстеженні в дітей експериментальної групи виявлено значно менше порушень, порівняно з контрольною групою. В 1-ій підгрупі дошкільників з низьким ступенем в 55% дітей у результаті проведення комплексного корекційно-розвивального навчання була досягнута достатня сформованість звуковимови. В 2-ій підгрупі дошкільників тільки в частини дітей – 25% удалося сформувавши звуковимову, а в 3-ій підгрупі дошкільників з високим ступенем дизартрії поліпшення звуковимови досягнуто в 20% дітей.

При виявленні стану фонематичних процесів у дітей експериментальної групи відзначалися прогресивні зміни в порівнянні з контрольною. Аналіз даних вивчення фонематичного сприйняття свідчив про те, що в більшості дітей 1-ої підгрупи 50,6% рівень його розвитку був високим. Водночас у значної частини дошкільників 2-ої підгрупи 26,7% і у всіх 22,7% дітей 3-ої підгрупи стан фонематичних процесів було недостатньо сформовано.

Вивчення результатів, отриманих у ході обстеження в дітей різних видів мовленнєвого аналізу, дозволив виявити особливості формування кожного з них у всіх групах обстежуваних дошкільників. У цілому результати обстеження навичок аналізу різних мовленнєвих одиниць свідчили про високий рівень його розвитку в 43,9% дошкільників 1-ої підгрупи. В 2-ій підгрупі поліпшення різних видів мовленнєвого аналізу спостерігалось в 37,8% дошкільників. В 18,3% дошкільників 3-ої підгрупи було виявлено недостатній ступінь сформованості навичок аналізу різних мовних одиниць.

Аналіз результатів дослідження фонематичного синтезу слів показав, що в дітей експериментальної групи відзначалися прогресивні зміни в порівнянні з контрольною. В 1-ій підгрупі дошкільників з низьким ступенем розвитку дизартрії в 53,8% дітей у результаті проведення комплексного корекційно-розвивального навчання була досягнута

достатня сформованість фонематичного синтезу слів. В 2-ій підгрупі дошкільників тільки в частини дітей 32,2% удалося сформуванати фонематичний синтез слів, а в 3-ій підгрупі дошкільників з високим ступенем покращення сформованості фонематичного синтезу слів досягнуто в 14% дітей.

Аналіз даних дослідження вимови слів складного складового складу у фразовому мовленні дозволив виявити особливості формування даної навички в різних підгрупах дошкільників. Дослідження складової структури слів виявило позитивні результати в дошкільників 1-ої підгрупи – 48,3%, в 2-ій підгрупі – 27,8% і в 3-ій підгрупі – 23,9%. Сполучення різних типів помилок, а також найважчі порушення структури слова, пов'язані із пропуском, додаванням, перестановкою складів, найчастіше зустрічалися теж у дошкільників 2-ої і 3-ої підгруп.

Аналіз результатів дослідження слухомовленнєвої пам'яті виявив, що показники в дошкільників експериментальної групи були значно вищі, ніж у дітей контрольної групи. Тільки в 22,3% дошкільників був виявлений низький рівень розвитку даної вищої психічної функції.

При дослідженні зорового гнозиса відзначалися прогресивні зміни в дітей експериментальної групи. Дані показники зросли в дошкільників 1-ої підгрупи з 23% до 55%, у дошкільників 2-ої з 36,5% до 22,3% і в дошкільників 3-ої підгрупи з 33,3% до 22,7%.

При дослідженні просторових уявлень відзначалися прогресивні зміни в дітей експериментальної групи. Необхідно підкреслити, що в більшості випробовуваних 1-ої підгрупи (51,1%) відзначався достатній рівень розвитку всіх видів просторових уявлень. В 2-ій підгрупі дошкільників тільки в частини дітей 33,4% удалося сформуванати просторові уявлення, а в 3-ій підгрупі дошкільників поліпшення стану просторових уявлень було досягнуто лише в 15,5% дітей.

Щодо стану зорово-моторної координації слід зазначити, що в дошкільників експериментальної групи координація покращилася. В 1-ій підгрупі дошкільників в 45,1% дітей у результаті проведення комплексного корекційно-розвивального навчання було досягнуто достатнього ступеня сформованості зорово-моторної координації. В 2-ій підгрупі дошкільників в 34,4% було сформовано зорово-моторну координацію, а в 3-ій підгрупі дошкільників поліпшення стану зорово-моторної координації було досягнуто тільки в 20,5% дітей.

Аналіз результатів дослідження профілю латеральної організації виявив, що в кожній підгрупі дітей були встановлені різні типи профілів латеральної організації. У дошкільників 1-ої підгрупи 56,1% профіль латеральної організації був повністю сформований. Для дошкільників 2-ої – 26,1% і 3-ої підгруп – 17,8% була більш характерна наявність

змішаного профілю латеральної організації, тобто різноманітні сполучення ознак праворукості й ліворукості.

Вивчення результатів щодо стану перцептивно-когнітивної сфери довело, що показники в старших дошкільників експериментальної групи стали значно вищі, ніж у дітей контрольної групи: 58% дітей самостійно зробили всі завдання з діагностики ступеня сформованості уваги, з сформованості мислення 43% дошкільників мали позитивний результат, тоді як у дітей контрольної групи лише в 28% дошкільників були позитивні результати за обома методиками.

Представлені результати експериментального навчання є доказом ефективності комплексної диференційованої роботи з дітьми. Вони можуть бути досягнуті за умов реалізації диференційованого підходу до дітей з урахуванням індивідуальних особливостей мовленнєвих і немовленнєвих психічних функцій і процесів. При такому підході можливо забезпечити високий ступінь готовності дітей до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Діти контрольної групи, що мали порушення мовленнєвих і немовленнєвих психічних функцій і які навчаються за загальноприйнятими логопедичними методиками, дали позитивну динаміку тільки деяких функцій, у них відзначалася нерівномірність розвитку психічних функцій і процесів, що дозволяє говорити про виражений ступінь ризику виникнення порушень читання й письма в умовах навчання цих дітей в загальноосвітній школі.

Розбіжності результатів експериментальної й контрольної груп та їхніх підгруп дозволяє говорити про ефективність запропонованого нами комплексу логопедичної роботи в дітей старшого дошкільного віку зі СФД.

Висновки:

1. Апробація запропонованого нами комплексу логопедичного навчання, спрямованого на формування основних компонентів мовленнєвого розвитку й перцептивно-когнітивних функцій показала валідність розробленої нами корекційної програми для старших дошкільників зі стертою формою дизартрії.

2. Розроблений комплекс корекційно-профілактичної роботи слід розглядати як перший і обов'язковий щабель при підготовці дітей до навчання грамоті. Розроблені прийоми оптимізації процесу корекційно-логопедичної допомоги дітям дошкільного віку доцільно використовувати при навчанні дітей у дошкільних навчальних закладах спеціального й загальноосвітнього призначення.

Список використаних джерел

1. Архипова, Е.Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей / Е.Ф. Архипова. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 254 с.
2. Дегтяренко Т.В., Тубичко Ю.О., Бербега О.І. Спосіб комплексної нейропсихологічної діагностики передвісників розвитку дисграфії у дітей: Патент на корисну модель. – № 53741 (11.10.2010). – Бюлетень № 19. – 2010.
3. Лопатина Л.В. Изучение и коррекция нарушений психомоторики у детей с минимальными дизартрическими расстройствами // Дефектология. – 2003. – №4. – С. 12-18.
4. Смирнова И.А. Логопедическая работа с дошкольниками при дизартрии / И.А. Смирнова // Дошкольная педагогика. – 2003. – №5(14). – С. 20-24.
5. Тубичко Ю.О. Стан мовленнєвого розвитку у старших дошкільників зі стертою формою дизартрії як передумова оволодіння письмовим мовленням / Ю.О. Тубичко // Наука і освіта. – 2010. – №6. – С. 192-197.

The article analyzes the status of language functions in older preschoolers with erased form of dysarthria. A set of remedial speech therapy work aimed at overcoming the disturbances of speech and non-verbal mental functions. The results of experimental studies aimed at preventing violations of speech development, and perceptual-cognitive functions in children under school age with the abortive form of dysarthria.

Keywords: speech, dysarthria, perceptive and cognitive functions.

Отримано 30.05. 2011 р.